

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธ : การวิจัยพหุกรณีศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค และศึกษาคุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะการวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multiple Case Study) กรณีศึกษาจำนวน 4 กรณี ซึ่งเป็นโรงเรียนวิถียุทธกัลยาณมิตร ประกอบด้วย โรงเรียนในกรุงเทพมหานคร และภูมิภาคอย่างละ 2 โรงเรียน โดยเป็นโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษา เขต1 และเขตอื่น ๆ อย่างละ 1 โรงเรียน ผู้วิจัยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม ใช้เวลาประมาณ 4 เดือน คือตั้งแต่ 20 พฤศจิกายน 2549 ถึง 22 กุมภาพันธ์ 2550 โดยมีวิธีการในการรวบรวมข้อมูล คือ ศึกษาภูมิหลังของกรณีศึกษา การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การวิเคราะห์เอกสาร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสังเกตสภาพโรงเรียน แบบบันทึกการสังเกตกิจกรรมการเรียนการสอน แบบบันทึกข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการจำแนกชนิดข้อมูล การวิเคราะห์เนื้อหา สร้างข้อสรุปแบบอุปนัย และเปรียบเทียบข้อมูล

สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธ ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

- ประเด็นที่ 1 รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานคร และภูมิภาค
- ประเด็นที่ 2 คุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค

ประเด็นที่ 1 รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค

จากการศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิพุทธ ที่เป็นกรณีศึกษาทุกโรงเรียน ผู้วิจัยได้ข้อสรุปรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาคเป็น 4 องค์ประกอบ คือ ปรัชญา/หลักการ วัตถุประสงค์ ขั้นตอนและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการวัดและประเมินผล มีรายละเอียด ดังนี้

1. **ปรัชญา/หลักการ** พบว่า โรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค มีปรัชญา/หลักการที่แตกต่างกัน แต่มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ ต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดี โดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ

โรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานคร มีแนวคิดว่าการอบรมสั่งสอน หรือการให้การศึกษา แก่ผู้เรียนนั้นไม่ได้คาดหวังให้ผู้เรียนของโรงเรียนทั้งหมดมีคุณลักษณะที่ดีเหมือนกันทุกคน แต่หวังเพียงว่าผู้เรียนที่เคยมีความประพฤติไม่ดี สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ดีขึ้นได้ โดยอาศัยการปลุกฝังตั้งแต่วัยเยาว์ พยายามสอดแทรกทุกครั้งที่มีโอกาส ยกตัวอย่างจากประสบการณ์ของบุคคลที่เป็นที่รู้จักของผู้เรียน และมีการเสริมแรงเพื่อให้ผู้เรียนกระทำความดีมากขึ้น

โรงเรียนวิถิพุทธในภูมิภาค มีแนวคิดว่าการปลุกฝังสิ่งที่ดีทั้งในและนอกชั้นเรียนทุกครั้งที่มีโอกาส มีการให้กำลังใจกับผู้ประพฤติดี การมีแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เรียนได้ปฏิบัติตาม และให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงจะทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจที่ถูกต้องทั้งในทางวิชาการและวิธีปฏิบัติในฐานะพุทธศาสนิกชน แต่ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากโรงเรียน ชุมชน และสังคม

2. **วัตถุประสงค์** พบว่า วัตถุประสงค์ของรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดี

โรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานคร ต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความรู้ มีคุณธรรม โดยกรณีศึกษาที่ 1 ต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความรู้ มีคุณธรรม ตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของโรงเรียน แต่ในกรณีศึกษาที่ 2 ต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความรู้ มีคุณธรรม ควบคู่ไปกับการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี จะพบว่าโรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานคร ต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความรู้ มีคุณธรรม ตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของทางโรงเรียน และปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

แต่โรงเรียนวิถิพุทธในภูมิกาศนั้น กรณีศึกษาที่ 3 ต้องการให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทางด้านวิชาการ ฝึกทักษะกระบวนการกลุ่ม และต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตนในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชน และผู้เรียน กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ตามหลักไตรสิกขา และกรณีศึกษาที่ 4 ต้องการให้

เด็กเป็นคนดีของสังคม กินอยู่ดูฟังเป็น ตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ และได้เนื้อหาสาระทางวิชาการครบถ้วน มีทักษะในการทำงานเป็นกลุ่ม มีทักษะกระบวนการคิด มีสมาธิในการเรียน และต้องการให้ผู้เรียนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี จะพบว่าโรงเรียนวิถีพุทธในภูมิภาคต้องการให้ผู้เรียนเป็นคนดีของสังคมตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ ผู้เรียนกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ตามหลักไตรสิกขา ควบคู่ไปกับการมีความรู้ทางวิชาการ และการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

3. **ขั้นตอนและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน** พบว่า โรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค ในภาพรวมมีความคล้ายคลึงกัน คือ มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนภายในชั้นเรียนที่มีการสอดแทรกคุณธรรม เชื่อมโยงนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และมีการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต 4 ลักษณะ คือ กิจกรรมเสริมสร้างเนื้อหาสาระตามหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ และเมื่อพิจารณาขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่า โรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค มีขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน 3 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วยขั้นนำเข้าสู่บทเรียน ขั้นสอน ขั้นสรุปและประเมินผล และมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย อาทิเช่น การใช้กระบวนการกลุ่ม ฝึกให้นักเรียนใช้กระบวนการคิด แสดงความคิดเห็น ให้นักเรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง และในระหว่างดำเนินการสอนมีการเสริมแรงให้กับผู้เรียน

โรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค มีส่วนที่แตกต่างกัน คือ การจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติ โดยโรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานครมีการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต 4 ลักษณะ คือ กิจกรรมเสริมสร้างเนื้อหาสาระตามหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ แต่ผู้เรียนขาดการปฏิบัติอย่างเป็นประจํา มีเพียงการปฏิบัติในช่วงกิจกรรมหน้าเสาธง คือ การสวดมนต์ ไหว้พระ แผ่เมตตา และในกรณีศึกษาที่ 1 มีการนั่งสมาธิเพิ่มขึ้นในช่วงกิจกรรมหน้าเสาธง ส่วนโรงเรียนวิถีพุทธในภูมิภาค มีการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต 4 ลักษณะ คือ กิจกรรมเสริมสร้างเนื้อหาสาระตามหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ ผู้เรียนปฏิบัติอย่างเป็นประจํา โดยในกรณีศึกษาที่ 3 โรงเรียนเน้นกิจกรรมหน้าเสาธง ที่ประกอบด้วยกิจกรรมธรรมะสวัสดิ์ เพื่อนไหว้เพื่อน น้องไหว้พี่ พี่รับไหว้น้อง สวดมนต์ บูชาพระคุณห้า ฝึกสมาธิ ปลงสังขาร ครูอบรมในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม แผ่เมตตา ขยับกายสบายชีวิตามแนววิถีพุทธ และเดินเข้าชั้นเรียนอย่างมีสติก่อนเข้าเรียนทุกวัน และในทุกวันพระมีผู้เรียนบางส่วนได้เข้าร่วมกับชุมชนในการทำบุญที่วัด และกรณีศึกษาที่ 4 ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมอย่างเป็นประจํา โดยมีกิจกรรมหน้าเสาธง ประกอบด้วย กิจกรรมรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ก่อนเคารพธงชาติ กิจกรรมการแสดงบทบาทสมมติ การพูดอบรม

ของครูเวรประจำวัน กิจกรรมที่ไหว้บ๊อง และการเดินอย่างมีสติขึ้นชั้นเรียน กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน ประกอบด้วย การสวดมนต์ นั่งสมาธิเมื่อเข้าชั้นเรียนหลังจากกิจกรรมหน้าเสาธง นั่งสมาธิก่อนเรียน 1 นาที การกล่าวคำพิจารณาอาหาร การรับประทานอาหารอย่างมีสติ และการขอบคุณหลังรับประทานอาหาร กิจกรรมก่อนเลิกเรียน นักเรียนเข้าแถว ครูเวรอบรมก่อนกลับบ้าน กิจกรรมประจำสัปดาห์ ประกอบด้วย สวดมนต์ สรภัญญะประจำสัปดาห์ ทำบุญ ตักบาตรที่วัด และเรียนธรรมะวันอาทิตย์

4. **วิธีการวัดและประเมินผล** พบว่า โรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค มีความคล้ายคลึงกัน คือ วัดและประเมินผลตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ วัดและประเมินผลตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ โดยใช้วิธีการวัดและประเมินผลอย่างหลากหลาย อาทิเช่น การสังเกตพฤติกรรมผู้เรียนภายในชั้นเรียน การสังเกตและประเมินการทำงานทั้งแบบเดี่ยวและแบบรายกลุ่ม การประเมินจากผลงาน การประเมินจากการทดสอบ โดยวิธีการวัดและประเมินผลนั้นมีความสอดคล้องกับการวัดและประเมินผลตามตัวชี้วัดการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธด้านผลผลิตในด้านศีล (สังคัม) คือ การประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในด้านความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริต ความตรงต่อเวลา ด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์) คือ ความขยัน อดทน เรียนรู้อย่างตั้งใจ ขยันหมั่นเพียร มีน้ำใจ เสียสละเพื่อส่วนรวม ด้านปัญญา คือ การประเมินจากผลงาน การประเมินจากการทดสอบ เพราะเป็นการประเมินเพื่อให้ทราบว่าผู้เรียนมีความคิด ความรู้ที่ถูกต้อง แต่โรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาที่ 1 มีการวัดและประเมินผล 3 แบบ คือ ประเมินคุณธรรมที่กำหนดเป้าหมายโรงเรียน ประเมินคุณภาพนักเรียนด้านคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ และประเมินตนเองโครงการโรงเรียนวิถียุทธ ส่วนโรงเรียนวิถียุทธในภูมิภาค กรณีศึกษาที่ 4 มีการวัดและประเมินผลผู้เรียนในเรื่องของการปฏิบัติตนในฐานะพุทธศาสนิกชนที่ดี โดยผู้เรียนทุกห้องมีแบบสำรวจการทำกิจกรรมต่างๆ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่แต่ละห้องออกแบบด้วยตนเอง

ประเด็นที่ 2 คุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค

จากการศึกษาคุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธที่เป็นกรณีศึกษาทุกโรงเรียน ผู้วิจัยได้ข้อสรุปของคุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถียุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาคเป็น 4 ด้าน คือ

คุณลักษณะด้านกาย (กายภาพ) คุณลักษณะด้านศีล (สังคม) คุณลักษณะด้านจิต (จิตใจ/ อารมณ์) และคุณลักษณะด้านปัญญา มีรายละเอียด ดังนี้

1. คุณลักษณะด้านกาย (กายภาพ)

โรงเรียนวิถิปุทธในกรุงเทพมหานคร มีผู้เรียนบางกลุ่มยังมีพฤติกรรมในการเลือกอุปโภค บริโภค ที่ยังยึดติดกับค่านิยม แพ้ชัณ และมิผู้เรียนทำผิดกฎระเบียบของทางโรงเรียน แต่ผู้เรียนให้ ความร่วมมือรักษาสีสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดคุ้มค่า ผู้เรียนมีสุขภาพ ร่างกายแข็งแรง

โรงเรียนวิถิปุทธในภูมิภาค ผู้เรียนเลือกบริโภคสิ่งที่มีคุณภาพ แต่งกายสะอาดเรียบร้อย ตามกาลเทศะ ถูกต้องตามกฎระเบียบโรงเรียน และมีสุขภาพดี ผู้เรียนร่วมมือรักษาสีสิ่งแวดล้อมใน โรงเรียนและเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม แต่มีผู้เรียนกรณีศึกษาที่ 3 บางส่วนเลือกบริโภคในสิ่งที่ไม่เหมาะสม ขาดคุณภาพ และผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาบางส่วนตัด ผัสมิตรีเบียบ ใส่เครื่องประดับ และแต่งหน้า

2. คุณลักษณะด้านศีล (สังคม)

โรงเรียนวิถิปุทธในกรุงเทพมหานคร พบผู้เรียนบางส่วนที่ยังไม่สามารถปฏิบัติตนให้อยู่ใน ศีล 5 ได้ในเรื่องของการพูดปด พูดหยาบคาย ผู้เรียนไม่มีวินัย ขาดความรับผิดชอบ ขาดความ ซื่อสัตย์

โรงเรียนวิถิปุทธในภูมิภาค พบว่าผู้เรียนในกรณีศึกษาที่ 4 ปฏิบัติศีล 5 เป็นปกติของชีวิต พูดจาไพเราะ มีความซื่อสัตย์ ไม่ประพฤติตนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา และสามารถพึ่งตนเองได้ แต่พบผู้เรียนในกรณีศึกษาที่ 3 บางส่วนมีพฤติกรรมพูดปด พูดคุยหยาบ คาย ไม่ตรงต่อเวลา และขาดวินัยไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของทางโรงเรียน แต่สามารถปฏิบัติ กิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง และทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต

3. คุณลักษณะด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์)

โรงเรียนวิถิปุทธในกรุงเทพมหานคร และภูมิภาคผู้เรียนมีสุขภาพจิตดี ไร่แรงแจ่มใส อารมณ์ดี แต่คุณลักษณะด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์)ของผู้เรียนโรงเรียนวิถิปุทธในกรุงเทพมหานคร บางส่วนละเลยการตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ ไม่สนใจเรียน และมีความกังวลในเรื่องการเรียน

โรงเรียนวิถิปุทธในภูมิภาค ผู้เรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ มี จิตใจเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น มีความตั้งใจ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทนในการเรียน การทำงาน และมีสุขภาพจิตดี แต่พบผู้เรียนในกรณีศึกษาที่ 3 ขาดความ ตั้งใจ และความขยันหมั่นเพียรในการเรียนแต่มีความอดทนในการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ

4. คุณลักษณะด้านปัญญา

โรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานคร ผู้เรียนศรัทธาพระพุทธศาสนา รู้เข้าใจ ว่าสิ่งใดดีไม่ดี มีประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์ แต่ปฏิบัติในสิ่งที่ได้ไม่ได้ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นค้นหาความรู้ มีความสามารถในการรวบรวมข้อมูล ความรู้ และมีความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาผลงาน และเมื่อพบปัญหาทางออกคือ การรับคำปรึกษา แต่พบผู้เรียนบางส่วนของกรณีศึกษาที่ 2 ไม่ให้ความสนใจในการเรียน ขาดเรียน ขาดสอบ ไม่ทำงานที่ได้รับมอบหมาย

โรงเรียนวิถิพุทธในภูมิภาค พบว่าผู้เรียนศรัทธา มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย เข้าใจ ถึงการกระทำ และผลของการกระทำอย่างไรเป็นบุญ อย่างไรเป็นบาป ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นค้นหาความรู้ มีความรับผิดชอบ มีความสามารถในการพัฒนาชิ้นงาน และสามารถแก้ไขปัญหาได้ แต่พบผู้เรียนในกรณีศึกษาที่ 3 ขาดความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ขาดความกระตือรือร้น ค้นหาความรู้

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิพุทธ มีข้อค้นพบที่น่าสนใจมาอภิปราย ดังนี้

1. รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิพุทธ

จากผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานคร และภูมิภาคมีความคล้ายคลึงกันในภาพรวม คือ การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนมีการสอดแทรกคุณธรรมเชื่อมโยงนำไปใช้ในชีวิตรประจำวัน และมีการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต 4 ลักษณะ คือ กิจกรรมเสริมสร้างเนื้อหาสาระตามหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เป็นไปตามการจัดสภาพของโรงเรียนวิถิพุทธใน 2 ด้านจาก 5 ด้านคือ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ และด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547) แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดขององค์ประกอบรูปแบบการเรียนการสอน 4 องค์ประกอบ คือ ปรัชญา/หลักการ วัตถุประสงค์ ขั้นตอนการจัดและลักษณะกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการวัดและประเมินผล และการปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต โดยโรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานครขาดการปฏิบัติเป็นประจำ แต่โรงเรียนวิถิพุทธในภูมิภาคปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตเป็นประจำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโรงเรียนวิถิพุทธในกรุงเทพมหานครเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ จำนวนนักเรียนมีมากทำให้ไม่สะดวกในการปฏิบัติ

กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต และโรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานครเปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย แต่โรงเรียนวิถีพุทธในภูมิภาคเปิดสอนในระดับชั้นอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาตอนต้น และจำนวนนักเรียนมีน้อยกว่า จึงมีความสะดวกในการปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต จากการปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตที่แตกต่างจึงส่งผลให้คุณลักษณะของผู้เรียนที่พบมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมปิฎก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) ได้กล่าวว่า การดำเนินชีวิตของคนเราก็คือ การประกอบกิจกรรมหรือทำการต่าง ๆ โดยเคลื่อนไหวแสดงออกพฤติกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ถ้าไม่แสดงออกมาภายนอกก็ทำอยู่ภายในจิตใจ เรียกว่า ทำ พูด คิด หรือใช้คำศัพท์ว่า กายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม ที่มีชื่อรวมเรียกว่า กรรมทางไตรทวาร ในแง่นี้ การดำเนินชีวิตก็คือ การทำกรรมทั้งการทำกรรมทั้ง 3 ประการ ผู้ที่ทำกรรม 3 อย่างนี้ได้ถูกต้อง ก็ย่อมดำเนินชีวิตไปได้ด้วยดี ดังนั้น การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ผลดี ก็คือ การรู้จักทำ รู้จักพูด รู้จักคิด เรียกว่า คิดเป็น พูดเป็น ทำเป็น จะเห็นได้ว่าผู้เรียนโรงเรียนวิถีพุทธในภูมิภาคได้ฝึกปฏิบัติอยู่เป็นประจำในการปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต จึงส่งผลให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่ดี และสอดคล้องกับข้อเสนอของสุรพันธ์ ยันตร์ทอง (2525, อ้างถึงใน วิritti จันดากุล, 2549) ที่ได้เสนอว่า กิจกรรมที่ทางโรงเรียนจัดขึ้นด้วยความร่วมมือของผู้เรียนเพื่อสนองความต้องการ และความเข้าใจแนวทางในการเสริมสร้างประสบการณ์ และพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญาของผู้เรียน กิจกรรมที่จัดขึ้นอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในห้องเรียน มีประโยชน์และมีคุณค่าแก่ผู้เรียน นอกจากนี้มีผลงานวิจัยที่สนับสนุนว่าหลังจากที่ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตแล้วมีคุณลักษณะเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น คือ งานวิจัยของพระมหามงกนาไม (2548, อ้างถึงใน วิritti จันดากุล, 2549) ว่าภายหลังผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมเข้าค่ายคุณธรรม พบว่า การปฏิบัติตนที่เคยกระทำผิดของผู้เรียนลดลง

2. คุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธ

จากผลการวิจัย พบว่ากรณีศึกษาที่ 4 ซึ่งเป็นโรงเรียนในภูมิภาคสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเขตอื่น เป็นกรณีศึกษาแห่งเดียวที่คุณลักษณะของผู้เรียนทั้ง 4 ด้านเป็นไปตามตัวบ่งชี้การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธด้านผลผลิต ทั้งนี้ผู้เรียนทุกคนในโรงเรียนมีการปฏิบัติกิจกรรมเป็นประจำทุกวันตั้งแต่กิจกรรมช่วงเช้า คือ การทำพื้นที่เขตบริการ จากการสังเกตพบว่า ผู้เรียนในโรงเรียนอื่นไม่มีการทำเขตพื้นที่บริการ มีเพียงแต่การทำเวรประจำวันเท่านั้น และกรณีศึกษาที่ 4 มีนักการภารโรงเพียง 1 คน จากการสอบถามพบว่านักการภารโรงไม่เหนื่อยมากเนื่องจากผู้เรียนทุกคนช่วยกันรักษาความสะอาดของโรงเรียนเป็นอย่างดี และผู้เรียนในกรณีศึกษาที่ 4 สามารถ

ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ไม่มีครูคอยเตือน ทุกคนมีความรับผิดชอบในหน้าที่เป็นอย่างดี หลังจากกิจกรรมหน้าเสาธงในช่วงเช้า ผู้เรียนชั้นห้องเรียน ผู้เรียนในแต่ละห้องจะทำการสวดมนต์ นั่งสมาธิ โดยไม่มีครูคอยดู แต่บางห้องครูประจำชั้นร่วมสวดมนต์และนั่งสมาธิกับผู้เรียน ผู้เรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมัธยมศึกษาทุกคนปฏิบัติอย่างพร้อมเพรียง ภายในห้องเรียน ทุกห้องมีโต๊ะหมู่บูชาประจำห้องเมื่อถึงช่วงพักกลางวันก่อนรับประทานอาหารนักเรียนมีการกล่าวคำพิจารณาข้าว และหลังจากรับประทานอาหาร นักเรียนทุกคนต้องล้างจานของตนเอง ยกเว้นระดับอนุบาล ส่วนใหญ่เวลาที่นักเรียนได้พักมีเพียงเล็กน้อย และเลิกเรียนในช่วงเวลา 16.00 เนื่องจากต้องเรียนชุดเช้าจากภยัน้ำท่วม ก่อนกลับบ้านมีการเข้าแถวอบรม และทุกวันศุกร์จะมีการสวดมนต์ประจำสัปดาห์ในช่วงเย็น และในวันพระครูและนักเรียนร่วมกันไปทำบุญที่วัดในตอนเช้ากับคนในชุมชนก่อนกิจกรรมหน้าเสาธง นอกจากนั้นทางโรงเรียนมีการสอนในวันอาทิตย์เป็นการเรียนเกี่ยวกับธรรมะ แต่ในช่วงที่ผู้วิจัยลงสนามมีการเรียนเพิ่มในวันเสาร์ด้วยเนื่องจากโรงเรียนประสบภยัน้ำท่วมเวลาในการเรียนไม่เพียงพอ และก่อนการเรียนทุกครั้งผู้เรียนนั่งสมาธิเป็นเวลา 1 นาทีก่อนเรียนเห็นได้ว่านักเรียนในกรณีศึกษาที่ 4 มีการปฏิบัติกิจกรรมทุกวัน และปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตเป็นประจำทุกวันอย่างต่อเนื่อง จึงอาจส่งผลให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่เป็นไปตามตัวบ่งชี้การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ยืนยันได้จากผลการประเมินคุณภาพภายนอกของสำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ที่ผลการประเมินทุกมาตรฐานอยู่ในระดับดี มีโรงเรียนต่าง ๆ มาดูงานอย่างมากมาย และเนื่องด้วยสภาพแวดล้อมรอบโรงเรียนมีบรรยากาศที่สงบ ร่มรื่นเป็นธรรมชาติ โดยรอบมีทุ่งนา และภายในโรงเรียนก็มีสภาพแวดล้อมที่สะอาด เต็มไปด้วยต้นไม้ เป็นธรรมชาติ สงบ จนได้รับรางวัลโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ ระดับทอง ซึ่งมีความสอดคล้องกับการจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธทั้ง 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น 2) ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ 3) ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน 4) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และ 5) ด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547) คือ สถานศึกษาจะต้องจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อมห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิตเจริญภาวนาเหมาะสมหรือ มากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้ใจสงบและส่งเสริม

ปัญญา เช่น ธรณี มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ ไม่ให้อีกทีก็ ถ้าเปิดเพลงก็ควรเลือก เพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547) นอกจากนี้ปัจจัยที่ อาจส่งผลให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่ดีทั้ง 4 ด้าน อาจเป็นเพราะโรงเรียนมีจำนวนผู้เรียนเพียง 203 คน เมื่อเทียบกับ 3 กรณีศึกษาถือว่า มีจำนวนนักเรียนน้อยที่สุด และครูสามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง รวมทั้งโรงเรียนตั้งอยู่ในแหล่งที่ห่างไกลจากแหล่งอบายมุขต่าง ๆ เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ต่าง อำเภอและเป็นอำเภอขนาดเล็ก ไม่มีรถประจำทางผ่านโรงเรียน ผู้เรียนที่มาเรียนส่วนใหญ่มาด้วย รถโรงเรียนที่ทางโรงเรียนเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ครั้งหนึ่ง จากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งสถานที่ตั้งที่ห่างไกล จำนวนนักเรียน สภาพแวดล้อม การปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตเป็นประจำ และรูปแบบการ เรียนการสอนที่สอดแทรกคุณธรรม ส่งผลให้ผู้เรียนกรณีศึกษาที่ 4 มีคุณลักษณะที่ดีทั้ง 4 ด้าน

ส่วนกรณีศึกษาที่ 3 ที่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธในภูมิภาค สังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเขต 1 มีการปฏิบัติกิจกรรมอย่างเป็นประจำ แต่คุณลักษณะผู้เรียนที่พบกับมีความแตกต่างกับกรณีศึกษา ที่ 4 เมื่อพิจารณาคุณลักษณะของผู้เรียนแต่ละด้านจะพบว่า คุณลักษณะผู้เรียนด้านกาย (กายภาพ) ผู้เรียนบริโภคในสิ่งที่ไม่เหมาะสม ขาดคุณภาพ ทั้งนี้เป็นเพราะโรงอาหารของทาง โรงเรียนมีการจัดจำหน่ายสินค้าที่ไม่มีคุณค่าทางโภชนาการให้กับผู้เรียน และผู้เรียนระดับ มัธยมศึกษาบางส่วนตัดผมผิดระเบียบ ใส่เครื่องประดับ แต่งหน้า ทั้งนี้เนื่องจากสภาพชุมชนเป็น สภาพของชุมชนเมือง มีห้างสรรพสินค้า มีสถานบันเทิง ทำให้ผู้เรียนติดแฟน และนักเรียนเพศ ชายส่วนใหญ่เป็นเพศที่ 3 รักสวยรักงามจึงมีการแต่งหน้ามาโรงเรียน เนื่องจากพื้นฐานครอบครัว ประกอบอาชีพลิเก และคุณลักษณะด้านศีล (สังคม) ผู้เรียนบางส่วนไม่สามารถปฏิบัติให้อยู่ในศีล 5 ในเรื่องของการพูดปด พูดคุยหยาบคาย ไม่ตรงต่อเวลา และขาดวินัยไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ของทางโรงเรียน ด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์) ขาดความตั้งใจ และความขยันหมั่นเพียรในการเรียน ด้านปัญญา ขาดความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ขาดความกระตือรือร้นค้นหาความรู้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ พื้นฐานทางครอบครัวของผู้เรียนส่วนใหญ่มีปัญหาการหย่าร้าง บางส่วนไม่ได้อยู่กับผู้ปกครอง ฐานะทางบ้านยากจน ผู้ปกครองประกอบอาชีพรับจ้าง ค่าขายที่สถานีรถไฟ เล่นลิเก และ โรงเรียนตั้งอยู่ในสภาพชุมชนเมือง มีห้างสรรพสินค้า มีสถานบันเทิง มีแหล่งอบายมุขต่าง ๆ มากมาย แต่ผู้เรียนในกรณีศึกษาที่ 3 ส่วนใหญ่สามารถพึ่งพาตนเอง ทำงานเลี้ยงชีพด้วยความ สุจริต มีความขยัน และความอดทนในการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ

สำหรับกรณีศึกษาที่ 1 และกรณีศึกษาที่ 2 ซึ่งเป็นโรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานคร พบว่าคุณลักษณะของผู้เรียนทั้ง 4 ด้าน ผู้เรียนบางส่วนยังไม่สามารถปฏิบัติให้เป็นไปตาม คุณลักษณะของผู้เรียนได้ โดยคุณลักษณะด้านกาย (กายภาพ) ผู้เรียนมีพฤติกรรมในการเลือก อุปโภค บริโภค ที่ยังยึดติดกับค่านิยม แฟชั่น และทำผิดกฎระเบียบในเรื่องการแต่งกาย

คุณลักษณะด้านศีล (สังคัม) พบผู้เรียนพูดจาหยาบคาย พูดปด ขาดความรับผิดชอบ ขาดวินัย ขาดความซื่อสัตย์ คุณลักษณะด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์) ละเลยการตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ ไม่แสดงความเคารพครูทุกครั้งที่พบ ขาดความสนใจ ขาดความตั้งใจ และขาดความขยันหมั่นเพียรในการเรียน คุณลักษณะด้านปัญญา ผู้เรียนรู้และเข้าใจ ว่าสิ่งใดดีไม่ดี มีประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์ แต่ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ดี ขาดความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา ขาดความกระตือรือร้นค้นหาความรู้ และไม่มีความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโรงเรียนตั้งอยู่ในแหล่งที่มีสภาพเป็นชุมชนเมือง มีแหล่งอบายมุขมากมาย พื้นฐานครอบครัวของผู้เรียนทั้ง 2 กรณีส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่มีปัญหา และจำนวนนักเรียนในโรงเรียนมีจำนวนมากทำให้ครูดูแลผู้เรียนไม่ทั่วถึง ผู้เรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาซึ่งกำลังเป็นวัยรุ่น และสิ่งหนึ่งที่ทั้ง 2 กรณีแตกต่างจากโรงเรียนวิถิปุทธในภูมิภาค คือ ขาดการปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตอย่างเป็นประจำ มีเพียงการปฏิบัติเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือลักษณะของกิจกรรมไม่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจากการเรียนการสอนในชั้นเรียนเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม จึงควรจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตที่มีการปฏิบัติอย่างเป็นประจำ ควบคู่ไปกับการเรียนการสอนที่สอดแทรกคุณธรรม

จากการศึกษารูปแบบการเรียนการสอนและคุณลักษณะของผู้เรียนโรงเรียนวิถิปุทธ พบว่าคุณลักษณะของผู้เรียนโรงเรียนวิถิปุทธกรุงเทพมหานคร และภูมิภาคกรณีที่ 3 ยังไม่เป็นไปตามคุณลักษณะของผู้เรียนทั้ง 4 ด้านตามตัวบ่งชี้การดำเนินงานของโรงเรียนวิถิปุทธด้านผลผลิต ทั้งนี้อาจมาจากหลายปัจจัย ดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่จากการศึกษาพบว่าโรงเรียนภูมิภาค ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่ดีกว่าโรงเรียนวิถิปุทธกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิปุทธภูมิภาคมีการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องและผู้เรียนได้ปฏิบัติอย่างเป็นประจำ ดังนั้นโรงเรียนวิถิปุทธควรมีการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องและให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติอย่างเป็นประจำเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียน ให้เป็นไปตามคุณลักษณะของผู้เรียนทั้ง 4 ด้านตามตัวบ่งชี้การดำเนินงานของโรงเรียนวิถิปุทธด้านผลผลิต นอกจากนี้ยังเป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 6 การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) จะเห็นได้ชัดว่าการศึกษานั้นเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนไทยในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะสำหรับโรงเรียน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่า โรงเรียนวิถีมุททในกรุงเทพมหานครและภูมิภาคมีความแตกต่างกันที่รูปแบบเรียนการสอน ในประเด็นการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติโดยโรงเรียนวิถีมุททในกรุงเทพมหานครผู้เรียนขาดการปฏิบัติอย่างเป็นประจำทำให้ส่งผลต่อคุณลักษณะของผู้เรียน ผู้วิจัยได้จึงเสนอวิธีการในการพัฒนาโรงเรียนวิถีมุททในกรุงเทพมหานคร ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

1. โรงเรียนวิถีมุททในกรุงเทพมหานครควรมีการจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องและผู้เรียนได้ปฏิบัติอย่างเป็นประจำ

นอกจากนี้ผู้วิจัย พบว่า บุคลากรภายในโรงเรียนวิถีมุททในกรุงเทพมหานครและภูมิภาคขาดความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยบูรณาการพุทธธรรม หรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ และขาดการวัดและประเมินผลที่ครอบคลุมตามหลักภาวนา 4 กาย คือ ศีล จิต ปัญญา ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง และสิ่งที่สำคัญคือบุคลากรภายในโรงเรียนขาดความตระหนักถึงความสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถีมุทท ผู้วิจัยได้จึงเสนอวิธีการในการพัฒนาโรงเรียนวิถีมุทท ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

2. ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับโครงการโรงเรียนวิถีมุททอย่างแท้จริง และควรจัดให้มีการประชุมบุคลากรภายในโรงเรียน เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจให้ตรงกัน เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงาน

3. โรงเรียนวิถีมุททจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

4. โรงเรียนวิถีมุททควรจัดให้มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลายครอบคลุมตามหลักภาวนา 4 คือ กาย ศีล จิต ปัญญา เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

5. เนื่องจากในการวัดและประเมินผล ผู้เรียนทุกโรงเรียนต้องมีการประเมินตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้เป็นไปตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ดังนั้นโรงเรียนจึงควรกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ที่สอดคล้องกับแนวทางของโรงเรียนวิถีมุทท เพื่อให้การดำเนินงานของโรงเรียนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

6. เพื่อให้การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีมุททเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น บุคลากรภายในโรงเรียนควรทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียนได้ยึดปฏิบัติเป็นแบบอย่าง

7. โรงเรียนควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณลักษณะผู้เรียนให้กิน อยู่ ดู ฟัง เป็นตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างชัดเจนและมีการปฏิบัติอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง

8. โรงเรียนควรมีการตรวจสอบประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องร่วมประเมิน เพื่อให้ข้อเสนอแนะ ทำให้โรงเรียนได้ข้อมูลผลการดำเนินงานสามารถนำมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

9. โรงเรียนควรร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชน หรือเชิญผู้ปกครอง วัด และชุมชน มาร่วมกันพัฒนานักเรียน โดยเน้นการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา

ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานต้นสังกัด

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่า โรงเรียนวิถีพุทธกัลยาณมิตร ที่ถือว่าเป็นโรงเรียนต้นแบบของโรงเรียนวิถีพุทธ มีปัญหาในเรื่องการเรียนการสอนที่ต้องมีการบูรณาการสอดแทรกพุทธธรรมให้แก่ผู้เรียน โดยยึดหลักไตรสิกขา ผู้สอนยังขาดความเข้าใจที่แท้จริงในการบูรณาการมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้วิจัยจึงได้เสนอวิธีการให้หน่วยงานต้นสังกัดได้ไปปรับใช้ในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนต่อไป ดังนี้

1. หน่วยงานต้นสังกัด ควรดำเนินการจัดอบรม สัมมนา ให้แก่ครูผู้สอน ในเรื่องของการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการสอดแทรกพุทธธรรม หรือใช้หลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ให้เป็นรูปธรรม เพื่อผู้สอนจะได้เกิดความรู้ความเข้าใจในรูปแบบการจัดการเรียนสอน และส่งผลให้ผู้เรียน กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ

2. หน่วยงานต้นสังกัด ควรดำเนินการจัดอบรม สัมมนาบุคลากรในโรงเรียนวิถีพุทธให้เกิดความตระหนัก และเห็นความสำคัญของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธว่ามีประโยชน์เพียงใด เพื่อให้บุคลากรเห็นความสำคัญในหน้าที่ของตนจะได้ปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจและเต็มใจ ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3. หน่วยงานต้นสังกัดจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยงานเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้เป็นตัวอย่างอย่างชัดเจน เพื่อเผยแพร่แก่ทางโรงเรียนเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอน

4. หน่วยงานต้นสังกัดควรมีการนิเทศ กำกับ ติดตามการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่องเพื่อช่วยให้การดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

5. หน่วยงานต้นสังกัดควรส่งเสริมให้โรงเรียนวิถีพุทธมีการวัดประเมินผลตามสภาพจริงด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมตามหลักภาวนา 4 คือ กาย คีล จิต ปัญญา เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

6. หน่วยงานต้นสังกัด ควรประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ให้นำหน่วยงานอื่นตระหนักถึงความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรมของเยาวชน เนื่องจากโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเพียงอย่างเดียวไม่สามารถพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่ดีของสังคมได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ อาทิเช่น สื่อ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งกับสังคมยุคปัจจุบัน ควรผลิตผลงานในเชิงสร้างสรรค์และพัฒนาให้เหมาะสมกับเยาวชนมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

1. จากผลการวิจัยพบว่าโรงเรียนวิถีพุทธในส่วนภูมิภาคเขต 1 มีความแตกต่างไม่มากนักเมื่อเทียบกับโรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานคร การวิจัยครั้งต่อไปจึงควรออกแบบการวิจัยให้มีความลึกซึ้งยิ่งขึ้นโดยเลือกกรณีศึกษาในส่วนภูมิภาคที่มีระยะทางไกลจากกรุงเทพมหานครมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ชัดเจน

2. ในการศึกษาครั้งต่อไปเพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ควรทำการศึกษาในกรณีศึกษาที่ไม่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธควบคู่กันด้วย เพื่อเปรียบเทียบผลการวิจัย ทั้งนี้ อาจใช้การศึกษาในเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้ง

3. ในการศึกษาต่อไปควรศึกษาแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนกิน อยู่ ดู ฟัง เป็นตามแนวทางของโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งนี้ อาจศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่สามารถปลูกฝังผู้เรียนให้เป็นไปตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ คือ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น